

Yazınsal Çeviride Dinsel Göstergelerin Evrilmesi: Kırmızı Saçlı Kadın Örneği

DOÇ. DR. MESUT KULELİ*

Öz¹

Her yazınsal metin, üretildiği kültürün değerlerini ve normlarını yansıtmaktadır. Çok geniş bir yelpazeye sahip olan kültürel öğelerin yazınsal metinlerdeki yansımaları üzerine çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalarda ortak olan öğelerden biri dinsel göstergelerdir. Bu çalışmada, Orhan Pamuk'ın *Kırmızı Saçlı Kadın* başlıklı romanındaki dinsel göstergelerin olduğu bağlamlar saptanmıştır. Bu bağlamların, kutsal kitaplardaki öğretilere, hadislere, dini ritüellere ve dini söylemlere yapılan göndergelerden oluştuğu görülmüştür. Bu bağlamlar ve göstergeler, romanın *The Red-Haired Woman* başlıklı İngilizce çevirisindeki göstergelerle karşılaştırılmış ve Öztürk Kasar (2021) tarafından öne sürülen "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" kapsamında yapılan çeviri değerlendirmesinde çevirmen kararlarının dinsel göstergelerin çevirisinde saptanan anlam evrilmelerine etkisi ve bunların sonucu tartışılmıştır. Sonuç olarak, yazınsal metinlerdeki kültürel öğeler olan dinsel göstergelerin çevirisinde kullanılabilecek çeviri stratejilerinin ortaya çıkaracağı anlam evrilmelerine dair bulguların, benzer bağlamlarla ve göstergelerle karşılaşacak olan yazın çevirmenlerine örnek teşkil etmesi ve anlam dönüşümlerini en aza indirmelerinde yol gösterici olması beklenmektedir.

Anahtar sözcükler: yazın çevirisi, anlam evrilmesi, kültürel öğeler, dinsel göstergeler, *Kırmızı Saçlı Kadın*

MEANING TRANSFORMATION IN RELIGIOUS SIGNS IN LITERARY TRANSLATION: THE CASE OF *THE RED-HAIRED WOMAN*

Abstract

Literary texts reflect the cultural values and norms of the culture they are produced in. Various categorizations have been proposed as to the classification of culture specific items already available in a wide spectrum in literary texts. Religious signs turn out to be among the common culture specific items in those categorizations. In this study, the contexts with religious signs in the novel titled *Kırmızı Saçlı Kadın* by Orhan Pamuk are identified. The signs in these contexts are found to refer to the teachings in holy books, hadith, religious rituals and religious discourse. The translations of these contexts and particular signs are evaluated based on "Systematics of Designification in

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, mesut.kuleli@ibu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3477-0412.

¹ Bu çalışma, 30 Ağustos-3 Eylül 2022 tarihleri arasında Selanik'te düzenlenen 15th World Congress of Semiotics başlıklı kongrede çalışmanın yazarı tarafından sözlü bildiri olarak sunulan "Translation of implicit cultural signs as intertextual references: Reproducing the hypogram in another culture" başlıklı çalışmanın kapsamının genişletilmesi ve farklı bir veri toplama yönteminin uygulanmasına bağlı olarak farklı bulguların elde edilmesiyle üretilmiştir.

Translation” proposed by Öztürk Kasar (2021). The translator decisions are discussed in their relation to the designificative tendencies and the resulting effects on meaning transformation in translation of religious signs. As a result, it is expected that the findings regarding the meaning evolutions that will be revealed by the translation strategies that can be used in the translation of religious indicators, which are cultural elements in literary texts, will serve as an example for literary translators who will encounter similar contexts and indicators, and will guide them in minimizing meaning transformations.

Keywords: literary translation, meaning transformation, cultural elements, religious signs, *The Red-Haired Woman*

GİRİŞ

Toplumları oluşturan kültürel öğeler ve değerler, çok sayıda toplumsal pratikten kaynaklanmakta olup aynı zamanda çeşitli pratiklerin ortaya çıkışı ve sürdürülmesinde rol oynayabilmektedir. Toplum oluşturulan bireyler, içine doğdukları toplumun öncelikle kültürel alıcısı olup zaman içinde bu değerlerin taşıyıcısı ve uygulayıcısı haline gelirler ve nihayetinde sonraki nesillere aktarıcısı konumuna geçerler. Çok geniş ve çeşitli tanımları olabilecek “kültür” kavramı, Edward B. Tylor tarafından “toplumun bir bireyi olarak insan tarafından öğrenilen bilgi, inanç, beceri, ahlaki değerler, yasalar ve geleneklerin yanı sıra edinilen her türlü yetenek ve alışkanlıklar”² olarak tanımlanmıştır (Tylor, 1871, s. 1’den akt. Peterson, 1979, s. 137). Bu tanımda geçen “beceri” ve “yetenek”, bir toplumun dönüşümünü sağlayan öğeler olarak işlev gösterirken “bilgi”, “inanç”, “ahlaki değerler”, “yasalar” ve “gelenekler” toplumsal işleyişi düzenleyen yazılı veya yazılı olmayan kurallardır. Yasalar genellikle yazılı, gelenekler ise yazılı olmayan kurallar bütünü olarak karşımıza çıkarken bilgi, inanç ve ahlaki değerler hem yazılı hem yazılı olmayan düzenleyici öğelerdir. Bu durumda bir toplumun kültürel değerleri, öncelikle yaşayışlarıyla ortaya çıkan bilimsel, dini, sosyolojik, hukuki ve pedagojik bilgi ve yöntemlerle nesiller arasında taşınır hale gelebilmektedir.

Toplumun nesilleri arasındaki etkileşimin getirdiği kültürlenme ve kültürlenme süreçleri, her toplumun kendine özgü değerlerinin çeşitli yollarla aktarılmasını sağlamıştır. Günlük yaşam pratiklerinin yanı sıra sanat da toplumların bu süreçlerinde bir aktarım yolu olarak ortaya çıkmıştır. Her türlü sanatsal üretim ve faaliyet, içinde üretildiği toplumsal koşulları ve kültürel öğeleri yansıtabilmektedir. Üreticilerinin düşünsel yapısını şekillendiren toplumsal ve kültürel değerler, sanat eserlerine bilinçli veya bilinç dışı olarak dahil edilebilmektedir. İster bilinçli ister bilinç dışı bir şekilde olsun, sanat ürünleri bu kültürel değerleri sonraki nesillere aktarmada ikincil kaynaklar olarak hizmet etmektedir. Yazınsal eserler de kültürel değerleri yansıtan ve sonraki nesillere taşıyan önemli sanat eserleridir. Türü ne olursa olsun, her yazınsal eser gerek kullanılan dil gerek olay örgüsüyle hem eşsüremli hem artsüremli kültürel yapıyı yansıtabilmektedir. Böylece yazınsal eserler, kültürel çalışmaların bir araştırma nesnesi haline gelmiştir. Yazarın kurguladığı her olay örgüsü ve bu kurguda kullandığı dil, üretildiği toplumun kültürünü açık veya örtük göstergelerle

² Kaynakçada verilen Türkçe dışındaki dillerde olan kaynaklardan kullanılan bu ve sonrasındaki alıntıların Türkçe çevirileri, aksi belirtilmedikçe bu çalışmanın yazarı tarafından bu çalışma amaçlı yapılmıştır.

okurlara taşır. Günümüzde küreselleşmenin gerektirdiği hızlı ve seri üretim yöntemleriyle yazınsal eserlerin yayımlanmasındaki ve bu ürünlere ulaşmadaki kolaylık, eserlerin yansıttığı kültürel değerlerin başka toplumlar tarafından da okunmasını sağlamaktadır. Bunu sağlayan edim ise çeviridir. Bir çeviri metin, sadece dilbilgisel ve sözcüksel düzeyde değil aynı zamanda kaynak kültürün göstergelerinin erek kültürde yeniden üretildiği toplumsal düzeyde bir yapıdır. Bassnett ve Lefevere (1990), bir erek metnin üretilmesinde kültürün önemine vurgu yaparak çeviribilim çalışmalarında büyük bir dikkat çeken “kültürel dönüş” terimini ortaya atmışlardır. Bununla birlikte, çeviri ediminin politik ve ideolojik yönü tartışılmaya başlamıştır.

Even-Zohar’ın 1970 yılında kavramsallaştırarak ve kuramsallaştırarak kültürü ve kültürler arasındaki güç ilişkilerini ele aldığı çoğuldizge kuramı (Even-Zohar, 1979, s. 287; 295) bu kültürel dönüşün öne sürdüğü dinamikleri içeren ilk çalışmalardan. Ancak kuramsal temelli çalışmaların yanı sıra bir kaynak metindeki kültüre özgü öğeleri saptamak ve bu öğelerin çevirilerinde kullanılmakta olan/kullanılabilecek stratejileri öne sürmek amacıyla uygulama odaklı çalışmalar da yürütülmüştür. Bu çalışmalar arasında, Peter Newmark’ın öncelikle 1988 yılında öne sürdüğü daha sonra 2010 yılında son halini verdiği “kültüre özgü öğeler sınıflandırması” bu çalışmada kuramsal altyapı olarak kullanılacaktır. Newmark’ın (2010) öne sürdüğü sınıflandırma, kaynak metindeki kültüre özgü tikel öğeleri saptamaya yöneliktir. Yazın çevirmeni, kaynak metnin kültürüne özgü olan göstergeleri saptayabilmesi koşuluyla, bu göstergelerin erek kültüre çevirisi için uygun çevirmen kararları alması kolaylaşacaktır. Newmark “ekoloji, kamusal hayat, sosyal yaşam, şahsi hayat, gelenekler ve ilgi alanları, kişisel merak ve tutkular” olmak üzere altı başlığa ayırdığı kültüre özgü öğeleri örneklendirerek açıklamıştır (2010, s. 174-177). Bu başlıklardan “kişisel merak ve tutkular” kategorisi içinde dinsel göstergeler örnek olarak verilmiştir.

Dinsel göstergeler, dinin dayandığı ilkeler ve öğretiler, kutsal kitaplar, öncüleri olan peygamberler, gerektirdikleri ibadet şekilleri, insanüstü varlıklar, mensuplarının diline yerleşmiş söylemler gibi geniş çeşitlilikteki bir yelpazede karşımıza çıkabilmektedir. Din, toplumsal hayatı düzenlemede mensuplarına yol gösterici olma özelliğiyle hem bireysel hem sosyal hayatın temelindeki rehber ve pusula görevi görmektedir. Bu nedenle, hem bireysel hem toplumsal dil kullanımında dinsel öğeler merkezî bir konumda bulunmaktadır. Bir yazınsal eserin hem olay örgüsündeki detaylarda hem kullanılan dilde dinsel öğeler kültürel göstergelerin önemli bir bölümünü oluşturabilmektedir. Bir karakterin doğumunda, potansiyel bir evliliğinde ve ölümünde uygulanan ritüeller, davranışlarındaki ahlakilik ve “iyilik-kötülük” ölçütleri, okurun bu davranışlara yönelik ahlaki sorgulamaları, kurgulanan uzamda bulunması kuvvetle muhtemel olan dini yapıtlar, karakterlerin söylemleri, dini ilkeler ve öğretilere yapılması muhtemel göndergeler açık veya örtük dinsel göstergelerle donatılmış olabilir. Özellikle farklı iki dine mensup toplumların dilleri arasında çeviri yapan bir yazın çevirmeni, kaynak metindeki açık veya örtük dinsel göstergeleri çözümleyerek bunları erek kültürde yeniden üretmenin yollarını bulmak için bilgiye dayalı çeviri kararları verebilecektir.

Her ne kadar kitap indirilen dinlerin kutsal kitaplarındaki ilkesel benzerlikler metinlerarasılık ilişkisi gösteriyor ve toplumsal dini ritüellerin kimi temel düzeydeki benzerlikleri edimlerarası bir doğa yansıtıyor olsa da dinleri birbirinden ayıran çok sayıda farklılıklar da bulunmaktadır. Kutsal kitap indirilen dinlerde, “Tanrının yaratıcı ve yok edici gücü; Tanrı korkusu; Tanrı yargılaması;

kurbanlar, törenler, ilahiler, dualar, iyi ahlaklı, dürüst ve haktanır olmak; büyüklere ve küçüklere saygı göstermek; sosyal adalet; temizlik” ortak noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Çığ, 2013, s. 17). Ancak tüm bu ortak noktalara rağmen özellikle uygulayış biçiminde farklılıklar vardır. Örnek olarak, kitap indirilen dinlerdeki tüm öğretiler insanlara ahlakı ve doğruluğu anlatsa da bu öğretilerin uygulanma yöntemlerinde farklılıklar görülebilir. Müslümanlıkta, Hristiyanlıkta ve Yahudilikte ibadet, yaratıcıyı anma ve O’na yönelme amacı güderek ibadet eden insanın ahlakını her zaman koruması temeline bağlıdır ancak bu ibadetlerin yapılış biçimleri üç dinde de birbirinden oldukça farklıdır. Ulucan’a (2004) göre “Allah-u Teala’nın birliği ve sıfatları, haramlar-sevaplar, güzel öğütler, dua örnekleri, tebşir örnekleri” Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim’de uyum gösteren konular olarak karşımıza çıkarken (s. 39-78), “Allah-u Teala’nın zâtı ve sıfatları, peygamberler, akıldışı olaylar, ahlaka aykırılık, şiddet ve dehşet, ilginç benzetmeler, hayat, insan ve kadın, sünnet/hitan” gibi konularda farklılıklar bulunmaktadır (s. 79-144). İşte bu noktada, hem kavramsal hem kurgusal farklılıklar birbirinden ayrı dinlere mensup iki toplumun dilinde ve söyleminde de farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Bu durumda, Müslümanlığın hâkim olduğu Türkiye’de üretilen Türkçe bir yazınsal eserdeki dinsel göstergeler ile Hristiyanlığın hâkim olduğu İngiltere veya Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerin dili olan İngilizce yazılmış bir eserdeki dinsel göstergeler arasında hem kullanım hem alımlama farklılıkları olması doğal bir sonuç olacaktır.

Kültürel öğeler olan dinsel göstergelerin hemen her yazınsal eserde bulunacağı ve Türkçe-İngilizce dil çifti arasında bu göstergelerin çeviride bir gerginlik veya zorluk oluşturacağı kabulüyle çeviriye başlayacak bir yazın çevirmeninin aldığı çeviri kararlarının, kaynak metinde saptanan dinsel göstergelerin erek kültüre çevrilmesinde bazı anlam evrilmelerine yol açması gayet olağanken, kültüre özgü öğelerin çevirisi için kullanabileceği çeviri stratejileriyle, verdiği bir çeviri kararının sorumluluğunu alması mümkün olabilecektir. Newmark’a göre “ister dinsel, ister ulusal, ister mesleki, ister yöresel olsun, kültürel [öğeler] ve dile yansımaları etkili ve doğru bir çeviri için temel manidir” ancak “kültürün çeviriye oluşturacağı engelin boyutu yaygın biçimde abartılmaktadır” (2010, s. 173). Bu önermedeki “abartılmaktadır” ifadesi, kültüre özgü öğelerin çevirilerini mümkün kılan çeviri yöntemlerine dayanarak öne sürülen bir ifadedir. Kültüre özgü öğelerin çevirisi için Newmark (1988), Franco Aixela (1996) ve Davies (2003) tarafından öne sürülen çeviri stratejileri, yazın çevirmenleri için çeviri kararları almada etkili olmuştur. Yazın çevirisinin gerektirdiği çeviri kararları bu stratejilere dayanarak alınabilirken aynı zamanda çevirmenin aldığı belli bir karar, kullanılacak stratejiyi belirlemede de etkili olabilmektedir. Kültüre özgü öğeler olan dinsel göstergelerin çeviride yaratacağı gerginlik de bu çeviri stratejileriyle aşılabilecektir. Ancak çeviri kararları ile çeviri stratejileri arasındaki karşılıklı deterministik etkileşim, kültüre özgü diğer öğelerde olduğu gibi dinsel göstergelerin çevirisinde de anlam evrilmesini tam olarak ortadan kaldıramamaktadır. Kültüre özgü çeviri stratejilerinin kullanımıyla hedeflenen, kaynak metni hedef kültüre “yerleştirme” veya “yabancılaştırma” (Venuti, 2001) kutuplarındaki çeviri kararları odağında çevirmekten ziyade hedef kültür okuru için anlam evrilmesini en aza indirmek için, yazın çevirmenlerinin çeviri edimindeki eğilimlerinin ortaya çıkardığı anlam evrilmelerinin de tartışılması gerekmektedir.

Bir metindeki dinsel semboller, imgeler, metaforlar, açık veya örtük göndergeler hepsi birer göstergedir. Göstergeyi “gösteren (işitim imgesi)” ve “gösterilen (kavram)” terimleriyle ikiye ayıran Saussure, “kavramla işitim imgesinin birleşimine gösterge” adını verir (1985, s. 72). Bu durumda, zihinde bir “kavram” uyandırmayan bir işitim imgesi tek başına herhangi bir anlam veremeyeceği gibi bir işitim imgesiyle zihinde uyarılmayan bir kavram da tek başına bir “gösterge” ortaya çıkaramamaktadır. Örneğin Türkçede /g/-/e/-/v/-/ö/-/l/-/i/ şeklinde dizilen sesbirimlerin bir işitim imgesi olarak anlamlı olabilmesi mümkün değildir zira bu işitim imgesinin zihinde uyandırdığı bir kavram bulunmamaktadır. Ancak örnek verdiğimiz bu sesbirimlerin bu şekilde dizilişi farklı bir dili konuşanlar arasında bir kavramı zihinde uyandırıyor, o zaman “işitim imgesi” ve “kavram” birleşerek anlamlı bir gösterge ortaya çıkarabilecektir. Ayrıca Saussure’e (1985) göre, genellikle gösterge terimi “yalnız işitim imgesini [göstereni], örneğin bir sözcüğü belirtir” bunun nedeni olarak da şu öne sürülmektedir: “Eğer *arbor*³ gösterge deniliyorsa, bunun biricik nedeni sözcüğün ‘ağaç’ kavramına taşıyıcılık etmesidir; duyumsal bölümün uyandırdığı kavram bütünü de varlığını içerir” (s. 72). Yani, sadece işitim imgesi olan bir sözcüğe metin çözümlemesinde “gösterge” denmesi, o sözcüğün işaret ettiği kavramı zihinde anlık olarak uyandırması nedeniyle o kavramı taşınması nedeniyledir. Dinsel unsurların, kültürün ayrılmaz bir parçası olup o kültürün dilinde bir işitim imgesinin dinsel bir kavramı uyandırması nedeniyle anlamlı bir gösterge oluşu, başka dine mensup üyelerin oluşturduğu bir kültürde de anlamlı bir gösterge olacağı anlamına gelmemektedir. Gerek işitim imgesini oluşturan sesbirimlerin farklı dizilişi gerekse bu işitim imgesinin taşıyıcılık ettiği kavramın farklı olması nedeniyle kültürler arasında dinsel göstergelerin yeknesak bir anlamı olmayabilmektedir. Bu durumda bir yazın çevirmeni, kaynak metnin sayfalarında belirli sesbirimlerin dizilişiyle elde edilen işitim imgelerini erek dilin farklı sesbirimlerinden oluşan bir dizilişe dönüştürürken aynı zamanda kaynak metindeki işitim imgesinin taşıdığı kavramı da erek kültür için dönüştürmüş olabilmektedir.

Bu çalışmada, Orhan Pamuk’un *Kırmızı Saçlı Kadın* başlıklı romanındaki dinsel göstergeler, Newmark’ın (2010) sınıflandırmasındaki kültüre özgü ögeler olarak çözümlenmekte ve tartışılmaktadır. Kaynak metinde saptanan dinsel göstergeler, romanın *The Red-Haired Woman* başlıklı İngilizce çevirisiyle karşılaştırmalı olarak okunarak dinsel göstergelerin çevirisindeki anlam evrilmeleri Öztürk Kasar’ın (2021) öne sürdüğü “Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği” temel alınarak tartışılmaktadır.

1. KIRMIZI SAÇLI KADIN ÜZERİNE

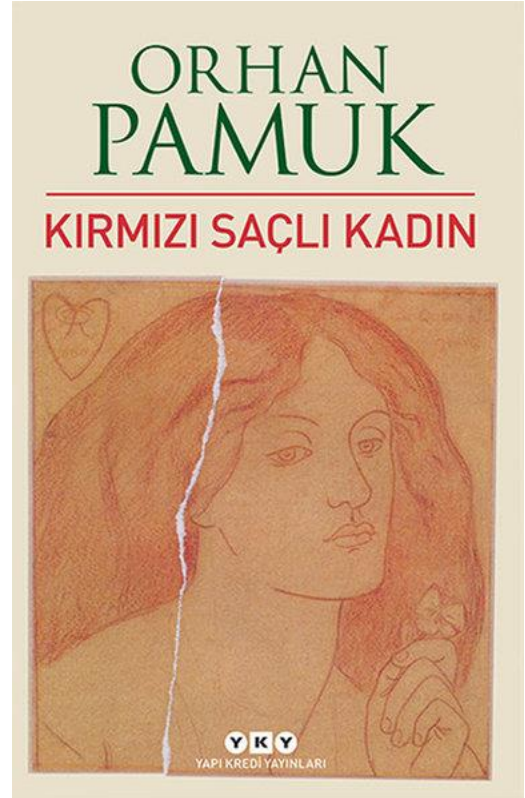
Orhan Pamuk tarafından yazılan *Kırmızı Saçlı Kadın* başlıklı roman, kültürlerarası göndergelerle metinlerarası okuma sağlayan bir metindir. Bir Antik Yunan efsanesi olarak Sophokles tarafından üretilen ve Türkçeye *Kral Oidipus*⁴ başlığıyla çevrilen trajediden hareketle Freud tarafından psikanaliz yönteminde terimleştirilerek bilimsel literatüre de girmiş olan “Oedipus kompleksi”ne; Firdevsi’nin eski İran efsanelerini anlattığı *Şahname* destanındaki “Rüstem ile Sührab” hikayesine; hem İran hem Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan “Ferhat ile Şirin”

³ Saussure’ün verdiği örnekte *arbor*, “ağaç” anlamına gelmektedir.

⁴ Eserin, Bedrettin Tuncel tarafından yapılan Türkçe çevirisindeki başlık kullanılmıştır.

hikayesine; Azerbaycan halk destanı olan “Aslı ile Kerem”e; Rus Edebiyatı’na Dostoyevski tarafından kazandırılan *Karamazov Kardeşler* başlıklı romana; İngiliz Edebiyatı’nın önde gelen oyun yazarlarından Shakespeare’in *Hamlet* başlıklı trajedisine, Fransız yazar Jules Verne tarafından yazılan *Arzın Merkezine Seyahat* başlıklı bilimkurgu romanına yapılan açık göndermelerle, romandaki Doğu-Batı sentezi görünür hale gelmiştir. Gerek sayılan eserlerin başlıkları gerekse bu eserlerde anlatılan olaylara yapılan atıflarla baba-oğul ilişkisinin yanı sıra aşk ve evlilik gibi meseleleri konu alan roman, aynı zamanda Türk-İslam kültürüne ait çok sayıda anlatıyı barındırmaktadır. Romanda kutsal kitap Kur’an-ı Kerim’e dayandırılan peygamberlere ve mucizelerine, Müslümanlıktaki bazı ibadet türlerine, İslam dininin getirdiği bazı ahlaki inançlara ve içinde Allah’ın adının geçtiği söylemlere sıklıkla rastlanmaktadır.

Romanın ana karakteri olan Cem, siyasi bir kişiliği olan eczacı babası bir gün ailesini terk edince, annesiyle beraber ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalır. Bir kitapçıda çalışan ve kitaplara büyük tutku duyan Cem, kitapçıdan kazandığı para da yetmeyince annesiyle birlikte teyzesinin evine taşınır. Burada tarla bekçiliği yapan Cem, kuyucu Mahmut Usta ile tanışır. Mahmut Usta’nın kuyucu çıraklığı teklifini kabul eden Cem, Mahmut Usta ile birlikte İstanbul’un dışındaki bir kasabada kuyu açacakları yere giderler. Günler ve geceler boyunca kuyu kazacakları yerde çadırdaki kalırlar. Burada Mahmut Usta’nın anlattığı masallar ve dini hikayeler Cem’i etkiler. Bunlara karşılık Cem de kendi bildiği efsaneleri ve hikayeleri Mahmut Usta’ya anlatır. Mahmut Usta ile birlikte gittikleri kasaba merkezinde kırmızı saçlı bir kadın gören Cem, bu kadına aşık olur. Bir sonraki karşılaşmalarında bu kadının gezici bir tiyatro ekibinin bir üyesi olduğunu öğrenir. Tiyatroda kırmızı saçlı kadını izleme fırsatı yakalayan Cem, kadının performansından çok etkilenir. Tiyatro çıkışında kırmızı saçlı kadınla Cem kasabada dolaştıktan sonra kadının evine giderler ve beraber olurlar. Çalıştıkları arazide kaldıkları çadıra sabaha doğru geç saatte gelen Cem, ertesi gün kuyudan çekmekte olduğu kovayı düşürünce kova, derinlerde kuyu kazmakta olan Mahmut Usta’nın üstüne düşer ve Mahmut Usta’dan ses gelmeyince kasabaya yardım istemeye gitse de kırmızı saçlı kadının kasabadan ayrıldığını öğrenir. Kuyunun başına tekrar gelen Cem, kuyunun dibindeki Mahmut Usta’dan yine ses gelmeyince eşyalarını toplayıp kasabadaki ilk trenle orayı terk eder. Mahmut Usta’yı babası gibi gören Cem, onun öldüğünü düşünür ve erkek çocuğun babayı öldürmesi göndergesi metne işlenir. Üniversitede jeoloji mühendisliği okurken eczacılık okuyan Ayşe adlı bir kızla tanışır ve yakın arkadaş olurlar. Ayşe, Cem’in eniştesinin bir akrabasıdır. Üniversiteden mezun olduktan sonra Cem ile Ayşe evlenirler ancak doktorlara gitseler de çocukları olmaz. Sührab adını verdikleri bir inşaat şirketi kurarlar. Bu şirketin işlerinden biri, Cem’in gençlik yıllarında kuyucu çıraklığı yaptığı kasabadadır. Bu kasabayı,

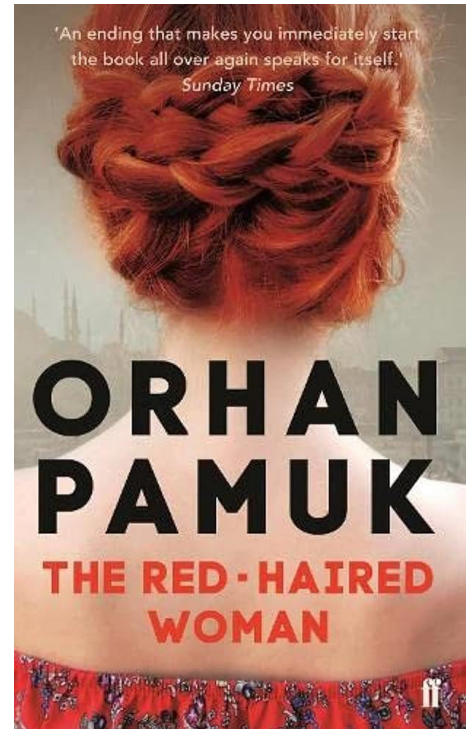
kırmızı saçlı kadını ve Mahmut Usta'yı asla unutamaz. İlk zamanlar Cem bunu bilmiyor olsa da, kırmızı saçlı kadın eskiden Cem'in babasının sevgilisidir. Bu arada Enver adlı biri Cem'e babalık davası açar ve testler yapıldıktan sonra Enver'in, Cem'in oğlu olduğu ortaya çıkar. Kasabaya gittiğinde Mahmut Usta'yı soran Cem, Mahmut Usta'nın kuyudan kurtarılabildiğini öğrenir. Kasabalılara yaptığı konuşma esnasında kırmızı saçlı kadının da orada olduğunu gören Cem, konuşma bitince kırmızı saçlı kadınla sohbet eder. Cem, gençliğinde Mahmut Usta ile beraber kazdıkları kuyuyu görmek isteyince, kırmızı saçlı kadın ona rehberlik etmesi için Serhat adında birini yanında gönderir. Bazı konuşmalar sonrasında kuyunun yanına gelince Cem, Serhat adındaki kişinin aslında oğlu Enver olduğunu anlar. İki tartışırken Cem silahını çıkarır, bunun üzerine kavga alevlenir ve tabanca ateş alıp kurşun Cem'e denk gelince Cem kuyunun içine düşer. Böylece erkek çocuğun babayı katletmesi teması tekrar okura sunulmuş olur.

Mahmut Usta, Cem'e Hazreti Yûsuf'un kuyunun dibinden kurtarılması gibi dini hikayeler anlatırken Cem de ona Kral Oidipus'u anlatır. Aynı zamanda kırmızı saçlı kadının tiyatrosunda da Kral Oidipus, Rüstem ile Sührab, Hazreti İbrahim'in oğlunu Allah'a kurban olarak vermek üzere olduğu oyunları sahnelenir. Böylece romanın sonunda erkek çocuğun babayı öldürmesi Yunan mitolojisinde *Kral Oidipus* ile ilişkilendirilirken İran efsanesinde babanın oğlunu öldürmesi temalı *Rüstem ve Sührab* da anıştırılmaktadır. Ayrıca Mahmut Usta'nın kuyunun dibinden çıkartılarak kurtulması ile anlattığı Hazreti Yûsuf hikayeleriyle bir bağlantı kurulmuştur.

2. THE RED-HAIRED WOMAN ÇEVİRİ DEĞERLENDİRMESİ YÖNTEMİ

Romanın Ekin Oklap tarafından yapılan İngilizce çevirisi *The Red-Haired Woman* başlığıyla 2017 yılında yayımlanmıştır. Kaynak metinde saptanan dinsel göstergelerin bulunduğu bağlamlar, erek metindeki bağlamlarla karşılaştırılmıştır. Kültüre özgü öğeler olan bu göstergelerin çevirisindeki anlam evrilmeleri, Öztürk Kasar (2021) tarafından öne sürülen "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" kapsamında değerlendirilmiştir. "Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" Öztürk Kasar tarafından ilk kez 2009 yılında sekiz anlam evirici eğilim olarak önerilmiştir. Öztürk Kasar ve Tuna'nın 2015 yılındaki ortak makalesinde bu dizgesellik dokuz anlam evirici eğilim olarak güncellenmiştir. Son olarak 2021 yılında Öztürk Kasar tarafından dizgeselliğe son hali verilmiştir. "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği çevirmenin anlam arayışı sırasında devreye giren dokuz eğilimi içerir [...] Eşit bir biçimde üç anlamlama alanına dağılan bu dokuz 'eğilim'in etkisiyle, dokuz türde anlamı 'eğilip bükülmüş' çeviri türü ortaya çıkar" (Öztürk Kasar, 2021, s. 27).

Öztürk Kasar, bu dizgesellikteki birinci eğilimi, "anlamın aşırı yorumlanması" olarak adlandırmıştır. Bu eğilim sonucunda kaynak metindeki gösterge, açıklamalarla veya şayet kaynak metinde örtük olarak verilmişse açık bir şekilde çevrilerek erek metinde "aşırı anlam" ortaya çıkar (2021, s. 29). İkinci eğilim, "anlamın bulanıklaştırılması" olarak terimleştirilmiştir. Bu eğilim

sonucunda ise kaynak metindeki açık bir gösterge belirsiz bir hale getirilerek erek metinde “bulanık anlam” veren bir gösterge ortaya çıkar (2021, s. 29). “Anlamın eksik yorumlanması” olarak önerilen üçüncü eğilimin sonucunda kaynak metindeki göstergelerle “verilen bilgiler azaltılır” ve erek metinde “eksik, yetersiz bir anlam sunulur” (2021, s. 30). Bu üç eğilim, Öztürk Kasar’a göre “anlamlamanın değişimi düzeyindeki eğilimler”dir; anlamlama alanı olarak ise göstergenin “anlam sahasında” olduğu belirtilmiştir (2021, s. 28). Her ne kadar bu üç eğilimde kaynak metindeki göstergenin anlamı nispeten değişerek erek metne aktarılmış olsa da kaynak metinde aktarılan anlam erek metin okuru tarafından da alımlanabilmektedir. Ancak Öztürk Kasar, “anlamlamanın dönüşümü düzeyindeki” eğilimlerin sonucunda erek metinde “göstergenin anlam sahasını çevreleyen dolay anlam hattı”na kaydığını öne sürer (2021, s. 28). Dolay anlam hattında, kaynak metindeki göstergenin anlamında bir dönüşüm yaşanarak erek metin okuruna sunulur, ancak erek metindeki gösterge kaynak metindeki anlamını tamamen yitirmemiştir. Bu düzeydeki üç eğilimden, dizgeselliğin dördüncü eğilimi olarak “anlamın kaydırılması” karşımıza çıkmaktadır. “Sözlükbirimlerin olası anlamlarından birini ama çeviri metin bağlamında gerçekleşmemiş olan bir anlamını ya da özgün metnin çağrıştırmadığı bir yan anlamı aktarmak biçiminde” ortaya çıkan bu eğilim, kaynak metindeki göstergenin erek metinde “başka anlam”ıyla çevrilmesine neden olmaktadır (2021, s. 32). Anlamlamanın dönüşümü düzeyindeki diğer bir eğilim ise “anlamın bozulması” olarak terimleştirilmiştir; “bu eğilimde, özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam üreten yanlış bir çeviri söz konusudur” ve sonucunda erek metinde “yanlış anlam” ortaya çıkar (2021, s. 32). Anlamlamanın dönüşümü düzeyine dahil edilerek dizgeselliğin altıncı eğilimi olan “anlamın çarpıtılması”nda, “özgün metne oranla karşıt bir anlam oluşur [...] hem bir anlamın olumsuzlanması hem de ters açıdan bakıp değillenmesi biçiminde bir çeviri üretimi söz konusudur” (2021, s. 33). Bu eğilimle üretilmiş bir çeviride erek metin okuru, kaynak metin okurunun tam tersi anlama gelen bir göstergeyle karşı karşıya kalır. Öztürk Kasar’a göre dizgesellikteki son üç eğilim ise “anlamlamanın yitimi düzeyinde”dir ve erek metin okuru için gösterge “anlamsızlık” alanındadır (2021, s. 28). Dizgeselliğin yedinci eğilimi “anlamın saptırılması” olarak adlandırılmıştır. Bu eğilimde, “özgün metnin anlamıyla hiçbir ilintisi olmayan bir anlam, dolayısıyla özgün metnin gösterge evreniyle tutarlı ya da mantıklı bir ilişki kuramayan aykırı bir anlam” üretimi söz konusu olur (2021, s. 34). Kaynak metindeki gösterge, erek metin okuruna tam olarak ilgisiz ve ilintisiz bir gösterge ile sunulacak ve sonucunda erek metin okuru için kaynak metindeki anlam tam olarak kaybolmuş olacaktır. Sekizinci eğilim olan “anlamın parçalanması”, erek metinde “anlamdan yoksun bir sözce üretilmesi şeklinde kendini gösterir” ve “kimi durumlarda ise özgün metinde anlam taşıyan yabancı birimin çevrilmeden, yabancı dilde olduğu gibi çeviriye taşındığı örneklerde gerçekleşir” (2021, s. 34). Kültüre özgü öğelerin çevrilmesinde, kaynak kültürde anlam taşıyan bazı unsurların ortografik uyarlama yapılarak veya yapılmayarak erek kültüre aktarılması için çeviri stratejileri önerilmiştir. Ancak Öztürk Kasar’a göre, “aktarılan bu birimler bir duvar gibi okurun anlam arayışında yolunu keser, çeviri okuru bilmediği yabancı bir dile ait bu birimlere bir anlam yükleyemez” (2021, s. 34). Dizgesellikteki son eğilim olan “göstergenin yok edilmesi”nde, “anlam çevrilmemiş ve anlam taşıyan gösterge silinmiştir”; bunun nedenleri olarak ise “çevrilmesi zor teknik ve/ya da ağır bir

söylem taşıyan bölümlerin atlanabildiği” veya “çeşitli sansür kaygılarıyla” anlam taşıyan göstergelerin yok edilmiş olabileceği öne sürülmüştür (2021, s. 35).

Bu çalışmada dinsel göstergelerin çevirisinde betimleyici bir odakla çeviri stratejilerinin çözümlenmesinden ziyade bu göstergelerin çevirisindeki anlam evrilmelerinin ve potansiyel anlam evirici eğilimlerinin tartışması yapılmıştır. Bu yolla, daha kapsamlı bir çeviri değerlendirmesi yapılarak yazın çevirmenlerine istenmeyen anlam evrilmelerinden kaçınmanın veya en aza indirgemenin kimi stratejilerden kaçınarak mümkün olduğu gösterilecektir.

3. ÇEVİRİ DEĞERLENDİRMESİ BULGULARI

Bu bölümde, *Kırmızı Saçlı Kadın* romanında kültüre özgü ögeler olarak saptanan dinsel göstergeler kaynak kültür için açıldıktan sonra erek metinde üretilen söylemde bu göstergelerin anlamının korunup korunmadığı, eğer anlam evrilmesi saptanmışsa bunun hangi anlam evirici eğilimden kaynaklanmış olabileceği tartışılacaktır. Tüm örnekler, kaynak metin (KM) dahilindeki dinsel hikayeler, ayetler, hadisler ve Türk-İslam geleneğindeki söylemleri içermektedir. İncelenen erek metin (EM) İngilizce olduğu için erek kültürün dinsel uygulamaları ve normlarından farklılıklar gösteren söylemler örnek olarak buraya dahil edilmişlerdir.

Örnek 1:

“KM: Cenab-ı Allah yaz gecelerini yıldızlı yapmıştı ki, ne kadar çok insan, ne kadar çok hayat olduğunu hatırlayalım. (Pamuk, 2016, s. 33)

EM: Almighty God had made summer nights starry to remind us of how many people and how many lives there were in the world” (Pamuk 2017, s. 36-37).

Örnek 1’deki “Cenab-ı Allah yaz gecelerini yıldızlı yapmıştı” söylemi, Kur’an-ı Kerim ve Eski Ahit’te ortak öğretiler olan tüm kainatın yaratıcısı olan tek tanrı inancına bir göndergedir. Kur’an-ı Kerim’de A’râf Sûresi 54. ayette şöyle buyrulmaktadır:

“Şüphesiz ki rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah’tır. Bilesiniz ki, halk da emir de (yaratma ve yönetme) yalnız O’na aittir. Âlemlerin rabbi olan Allah yüceler yücesidir.”⁵

Ayette gökleri, yeryüzünü, gece ve gündüzün oluşumunu, güneşi, ayı ve yıldızları yaratanın, yaratma ve yönetme gücünün tek sahibi olan Allah olduğu görülmektedir. Eski Ahit’te Tevrat’ın “Yaratılış” kitabı 1:1’de “Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı” geçerken 1:16’da “Tanrı büyüğü gündüze, küçüğü geceye egemen olacak iki büyük ışığı ve yıldızları yarattı” diye buyrulmuştur⁶. Müslümanlık, Hristiyanlık ve Yahudilik arasındaki bu ortak öğreti, kaynak metinde “ne kadar çok insan, ne kadar çok hayat” olduğu ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamla, gerçekte atmosfere giren bir göktaşının halk arasında “yıldız kayması” şeklinde ifade edilmesi ve her bir insanın bir yıldız olduğu, bir yıldız kaydığına ise o yıldızın temsil ettiği insanın öldüğüne yönelik halk arasındaki söyleme de bir atıf yapılmıştır. Bunun yanı sıra, “ne kadar çok hayat olduğu” ifadesi ise sadece

⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/araf-suresi-7/ayet-54/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 20.08.2023.

⁶ İncil-Yeni Çeviri 2009. <https://incil.info/kitap/Yaratilis/1> Erişim tarihi: 20.08.2023.

yeryüzündeki insanların hayatından ziyade kutsal kitaplarda da ortak diğer bir öğreti olan meleklerle bir atıftır. Kur'an-ı Kerim'de Necm Sûresi 26. ayette "Göklerde nice melekler vardır ki, Allah dilediği ve razı olduğu kulları için izin vermedikçe onların bile şefaati hiçbir fayda sağlamaz"⁷ diye buyururken Eski Ahit'te Mezmur Kitabı 148:2'de "Ey bütün melekleri, O'na övgüler sunun / Övgüler sunun O'na, ey bütün göksel orduları!"⁸ öğretileri melekleri insanlardan önemli yerlere, diğer bir deyişle göklere ait varlıklar olarak göstermektedir. Bu durumda, kaynak metindeki dinsel söylem hem kaynak hem erek kültürün belleğinde bulunmaktadır.

Kaynak metindeki "Cenab-ı Allah" göstergesi, erek metinde "Almighty God" olarak çevrilmiştir. Türk-İslam kültüründe, Allah'ın adı anıldığında genellikle "celle ve celalühü, cenap, yüce" gibi sözcüklerle kudretinin büyüklüğüne atıf yapan saygı göstergeleri kullanılır. Arapça kökenli "cenap" sözcüğünün eklenmesiyle oluşan "Cenab-ı Allah" göstergesi, yüce Allah anlamını vermektedir. Erek metindeki "almighty" göstergesi de her şeyin üzerinde kudreti olan, ulu, yüce anlamına gelmektedir. Bu nedenle, kaynak kültüre özgü bir söylem olan bu dinsel göstergenin çevirisinde herhangi bir anlam evrilmesi olmamıştır. Kaynak metinde Allah'ın "yaz gecelerini yıldızlı yapmış" olmasındaki "yaz" vurgusu, diğer mevsimlerde gökyüzündeki bulutlar nedeniyle yıldızların görünmemesi; havanın açık olduğu yaz aylarında görünebilmesi nedeniyledir. Erek metindeki "had made summer nights starry" ifadesindeki "had made" (yapmıştı) göstergesi, kaynak metinde olduğu gibi kainattaki her şeyi Allah'ın "yarattığı" anlamını vererek bu dinsel gösterge anlam evrilmesi olmayan bir cümleyle yeniden üretilmiştir. "Ne kadar çok insan [...] olduğu" ifadesi, dini bir kaynağa dayanmayıp kaynak metin kültüründe her insanın bir yıldızı olduğu söylemine bir göndergedir. Bu ifade erek metinde "how many people [...] there were" ifadesiyle çevrilerek erek kültürde de dini bir kaynağı olmayan ancak her insanın bir yıldızı olduğuna dair söylem anlam evrilmesi olmaksızın yeniden üretilmiştir. Ancak dünya dışı varlıklara atıf yapılan "ne kadar çok hayat olduğu" ifadesi Kur'an-ı Kerim'de göklerde tasvir edilen, Eski Ahit'te de göksel varlıklar olarak geçen melekleri anıştırırken erek metinde üretilen "how many lives there were in the world" ifadesindeki "in the world" (dünyada) göstergesi burada bahsedilen hayatları (lives) sadece dünya ile sınırlamıştır. Bu göstergenin söyleme eklenmiş olması, kaynak metindeki dünya dışı yaşama sahip varlıklar anıştırmasını erek metin okurunun yorumuna ve alımlama potansiyeline taşımamıştır. Sonuç olarak kaynak metin okuru gökyüzündeki yıldızların simgelediği hem dünya üzerinde hem dünya dışı yaşamı alımlayabilecekken erek metin okuru bu yıldızları sadece dünya üzerindeki yaşam ile ilişkilendirebilecektir. Bu anlam evrilmesinin, yıldızlarla ilgili dinsel bir göstergenin çevirisinde "verilen bilgilerin azaltıldığı" ve bu göstergenin "eksik, yetersiz bir anlamının sunulduğu" (2021, s. 30) anlamın eksik yorumlanması eğiliminden kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir.

Örnek 2:

"KM: Ustamın anlattığı hikâyelerin önemli bir kısmı Kur'an'dan alınmaydı. Mesela, Şeytan'ın insanları resim yapmaya teşvik etmesi, sonra ölmüşlerini hatırlatsın diye o

⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/necm-suresi-53/ayet-1/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 20.08.2023

⁸ İncil- Yeni Çeviri 2009. <https://incil.info/kitap/psa/148> Erişim tarihi: 20.8.2023.

resimlere bakmalarını öğütlemesi ve sonunda insanları putatapar yapıp yoldan çıkarması böyle bir hikâyeydi” (Pamuk, 2016, s. 33).

EM: Most of Master Mahmut’s stories were derived from the Koran. One, for instance, was about the devil who led people onto the sinful path of idolatry by tempting them to draw portraits so they could remember the dead by looking at them” (Pamuk, 2017, s. 37).

Örnek 2’deki söylem, “[u]stamın anlattığı hikâyelerin önemli bir kısmı Kur’an’dan alınmadı” cümlesiyle başlayarak kaynak metin okurunu müslümanlığın kutsal kitabında geçen ayetlere hazırlamaktadır. Erek metindeki “[m]ost of Master Mahmut’s stories were derived from the Koran” cümlesiyle erek metin okuruna da herhangi bir anlam evrilmesi olmadan Kur’an-ı Kerim’den alınmış öğretileri okuyacağı beklentisi yaratılmıştır. Ancak söylemin devamında “[ş]eytan’ın insanları resim yapmaya teşvik etmesi”, Kur’an-ı Kerim’de geçen bir ayet olmaktan ziyade hadislere dayandırılan bir bilgidir. Özellikle putperestliği sona erdirebilmek ve tevhid inancını yayabilmek için ortaya çıkmış olabilecek bu inanış için Kur’an-ı Kerim’de putları yasaklayan ayetler bulunmaktadır. Örneğin Nisâ Suresi 117. ayette “Onlar Allah’ı bırakıp birtakım dışı putlardan medet umuyorlar; başkasından değil, isyankâr şeytandan dilekte bulunuyorlar”⁹ buyrulurken putlara tapmanın şeytanla ilişkilendirildiği, dolayısıyla tevhid inancına karşı olduğu için günah olduğu ve yasaklandığı görülmektedir. Ayrıca A’râf Sûresi 193. ayette “Doğru yola ulaşma hususunda onlara yalvarsanız size karşılık vermezler; onlara ha yalvarmışsınız ha susmuşsunuz, sizin için değişen bir şey olmayacaktır”¹⁰ buyrulurken putların Allah’a şirk koşulabilecek nesnelere olamayacağı açıkça belirtilmiştir. Bu ayetler kapsamında, Allah’a şirk koşularak tapılacak putlar, ister resim ister heykel şeklinde olsun, dinde yasaklanmışken resim sanatının veya hobisinin put oluşturma amacıyla yapılmasının önüne geçilmiş olabilir. Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâîl bin İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî ve Ebu’l-Hüseyin Muslimu’bnu’l-Haccâc el-Kuşeyri en-Niysâbüri gibi hadis ilminin ileri gelenlerine göre, “Abdullah İbn Mes’ûd (R) dedi ki; Rasûlullah (S) : «şüphesiz ki kıyamet gününde insanların en şedîd azablısı, sûret yapanlardır» buyurdu”¹¹. Hadiste belirtildiği üzere “sûret” yapılması, resim yapılması anlamına da geldiğinden dolayı resim yapmanın müslümanlıkta günah olduğu inanışı söz konusudur. Bu nedenle kaynak metinde Mahmut Usta’nın anlattığı hikâyeler dini kaynaklara dayandırılmıştır. Eski Ahit’te ise Mısır’dan Çıkış Kitabı 20:4’te “Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sulara yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın” ve “Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrının RAB, kıskanç bir Tanrı’yım. Benden nefret edenin babasının işlediği suçun hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım”¹² öğretileriyle putlara tapmak ve put yapmak yasaklanmıştır. Böylece kaynak kültürde olduğu gibi erek kültürde de putlara tapmak yasak olduğundan kaynak metindeki “[ş]eytan’ın [...] sonunda insanları putatapar yapıp yoldan çıkarması” ifadesi erek metinde “the devil [...] led people onto the sinful path of idolatry” cümlesiyle çevrilerek purperestliğin yasaklandığı öğretisi korunmuştur. Ancak kaynak metinde kullanılan

⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/nisa-suresi-4/ayet-117/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 21.08.2023

¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/araf-suresi-7/ayet-193/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 21.08.2023

¹¹ Sahîh-i Müslim ve Tercemesi. Cilt 6. (M. Sofuoğlu, Çev.). 98–(2109). s. 369.

¹² İncil-Yeni Çeviri 2009. <https://incil.info/kitap/Misirdan+Cikis/20> Erişim tarihi: 21.08.2023.

“yoldan çıkarmak” göstergesi mecaz anlamıyla insanları doğru yoldan saptırmak anlamına gelirken bu mecazi gösterge erek metinde “lead onto sinful path” (günahkar yola sokmak) ifadesindeki “sinful path” (günahkar yol) göstergesiyle açık hale getirilmiştir. Kaynak metinde örtük veya mecazi olan bir göstergenin erek metinde açık bir gösterge ile yeniden üretilmesi nedeniyle bu göstergenin çevirisinde “anlamın aşırı yorumlanması” (Öztürk Kasar, 2021, s. 29) eğilimi olduğu düşünülebilir. Tikel bir göstergedeki bu anlam evrilmesine rağmen, kaynak metindeki “yoldan çıkarmak” göstergesi, aynı zamanda doğru yol olan dinden uzaklaştırmak anlamını da anırtırken erek metinde bu ima, “günahkar yol” göstergesiyle elde edilmiştir. Günah işlemek, dinin yasakladığı bir eylemi gerçekleştirmek anlamına gelirken “günahkar yol” (sinful path) göstergesi bireyin yanlış olan yola saptığını, dolayısıyla dinin emrettiği doğru yoldan uzaklaştığını anırtılabilmektedir. Ancak resim yapmanın yasaklandığına dair, Eski veya Yeni Ahit’te de herhangi bir öğreti bulunmazken özellikle Hristiyanlıktaki mezhepsel farklılıklarda resim yapmaya yönelik farklı tutumlar bulunabilir. Yılmaz’a göre, “özellikle 8. yüzyılda ikonoklazma hareketleri ile dini imgelerin kaldırılma istekleri” (2017, s. 60) ortaya çıkarken, “ibadethanede dini imge bulundurmaya karşı çıkmalarından dolayı” (s. 69) Protestanlar, Katolikler tarafından eleştirilmiştir. Bu ikonoklazma, bugün hangi mezhebe ait olursa olsun Hristiyanlık dini mensupları tarafından tartışıldığı bilinen bir konudur. Bu nedenle, Müslümanlıkta olduğu gibi Hristiyanlıkta da resim çizme konusunun yarattığı tartışma aşına olunan bir mevzudur. Kaynak metindeki “[ş]eytan’ın insanları resim yapmaya teşvik etmesi” ifadesi, erek metinde “the devil [...] by tempting them to draw portraits” ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Erek metindeki “portrait” göstergesi, bir insanın yüzünün çizildiği bir resim anlamına gelirken aynı zamanda büst veya heykel anlamına da gelebilmektedir. Kaynak metinde “resim çizmek” fiili açık ve özgül bir göstergeyken erek metinde daha geniş anlamlı ve sanatın hangi dalını ifade ettiği tam anlaşılabilen belirsiz bir gösterge kullanımıyla bulanık bir anlam üretilmiştir. Bu anlam evrilmesinin, “anlamın bulanıklaştırılması” (Öztürk Kasar, 2021, s. 29) eğiliminden kaynaklandığı düşünülebilir. Bu eğilim, ikonoklazmanın erek kültürde hem resim hem heykellere uygulanması üzerine süregelen tartışmalardan kaynaklanmış olabilir.

Örnek 3:

“KM: [...] bir akşam Mahmut Usta, Yusuf Peygamber ile kardeşlerinin hikâyesini anlattı. Babaları Yakup'un oğulları içinde en çok Yusuf'u sevmesini, diğer kardeşlerin kıskançlığını ve Yusuf'u yalan dolan ile kandırıp karanlık bir kuyuya atmalarını dikkatle dinledim. (Pamuk, 2016, s. 35)

EM: One evening [...] Master Mahmut told me the story of Joseph and his brothers. I listened closely to how their father, Jacob, had favored Joseph out of all his sons, only for the jealous brothers to trick Joseph and throw him down a dark well” (Pamuk, 2017, s. 39).

Örnek 3’te, Mahmut Usta’nın anlattığı ve kutsal kitap indirilmiş dinlerde ortak bir öğreti olan Hazreti Yûsuf’un onu kıskanan kardeşleri tarafından kuyuya atılması anlatılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de Yûsuf Sûresi sekizinci ayette “Hani kardeşleri demişlerdi ki: ‘Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Halbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız

apaçık bir yanılığında!"¹³ buyrulmuştur. Tüm kardeşlerin babası Hazreti Ya'küb olmasına rağmen Yûsuf ile Bünyâmin diğerlerinden farklı bir anneden doğan öz kardeşlerdir. Ancak Yûsuf'un kıskanılmasının nedeni kardeşler tarafından babalarının en çok ona değer veriyor olduğunun düşünülmesidir. Yine Yûsuf Sûresinin dokuzuncu ayetinde "Yûsuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondandır da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!" anlatıldığı üzere kıskanç kardeşler Yûsuf'u öldürüp babalarının verdiği kıymeti kendi üstlerine çekmek ister ancak onuncu ayetteki "Onlardan biri, 'Yûsuf'u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksınız, onu (kör) kuyunun dibine bırakın. Nasıl olsa gelip geçen kervanlardan biri onu bulup alır' dedi"¹⁴ önerisiyle öldürmekten vazgeçip Yûsuf'u bir kör kuyunun dibine atmaya karar verip bunu uyguladılar. Geri dönünce de babaları Hazreti Ya'küb'a 17. ayette belirtildiği üzere şu yalanı söylediler: "Ey babamız! Biz yarış için uzaklaşmış, Yûsuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık; onu kurt yemiştir! Ama doğru söylemiş olsak da sen bize inanmazsın' dediler"¹⁵. Aynı zamanda Eski Ahit'in Yaratılış Kitabı 37:3-4'te "İsrail Yusuf'u öbür oğullarının hepsinden çok severdi. Çünkü Yusuf onun yaşlılığında doğmuştu. Yusuf'a uzun, renkli bir giysi yaptırmıştı. / Yusuf'un kardeşleri babalarının onu kendilerinden çok sevdiğini görünce, ondan nefret ettiler. Yusuf'a tatlı söz söylemez oldular"¹⁶ öğretileninde de babasının onu diğer kardeşlerinden daha fazla sevmesi nedeniyle Hazreti Yûsuf'un kardeşleri tarafından kıskanıldığı anlatılmaktadır. Yine Eski Ahit'in Yaratılış Kitabı'nda 37:18-24 arasında şöyle denmiştir:

"Kardeşleri onu uzaktan gördüler. Yusuf yanlarına varmadan, onu öldürmek için düzen kurdular. / Birbirlerine, "İşte düş hastası geliyor" dediler, / "Hadi onu öldürüp kuyulardan birine atalım. Yabanıl bir hayvan yedi deriz. Bakalım o zaman düşleri ne olacak!" / Ruben bunu duyunca Yusuf'u kurtarmaya çalıştı: "Canına kıymayın" dedi, / "Kan dökmeyin. Onu şu ıssız yerdeki kuyuya atın, ama kendisine dokunmayın." Amacı Yusuf'u kurtarıp babasına geri götürmekti. / Yusuf yanlarına varınca, kardeşleri sırtındaki renkli uzun giysiyi çekip çıkardılar / ve onu susuz, boş bir kuyuya attılar."¹⁷

Görüldüğü üzere, Eski Ahit'te anlatılan Hazreti Yûsuf hikayesinde de kardeşleri tarafından kıskanılması, öldürülmek istenmesi ancak bir kardeşin önerisiyle öldürülmek yerine kuyuya atılması söz konusudur. Detaylarda kimi farklılıklar olsa da Kur'an-ı Kerim ve Eski Ahit'teki Hazreti Yûsuf hikayeleri arasında sebep-süreç-sonuç bakımından paralellikler bulunmaktadır. Bu nedenle kaynak metindeki bu dinsel göstergenin sadece kaynak kültüre özgü olmadığı, erek kültürde de karşılığı olması nedeniyle çeviride anlam evrilmesinin dinsel göstergeler çerçevesinde en aza indirilebileceği varsayılabilir. Kaynak ve erek söylemlerin karşılaştırılması sonucu, erek metindeki dinsel tikel göstergelerin çevirisinde anlamın korunduğu görülürken "Yakup'un oğulları içinde en çok Yusuf'u sevmesi" ifadesinin çevirisindeki "Jacob [...] had favored Joseph out of all his sons" ifadesinde kullanılan "favor" göstergesi dikkat çekmektedir. Bir babanın çocukları içinde bir

¹³ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/yusuf-suresi-12/ayet-5/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 22.08.2023

¹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/yusuf-suresi-12/ayet-5/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 22.08.2023

¹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/yusuf-suresi-12/ayet-15/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 22.08.2023

¹⁶ İncil-Yeni Çeviri 2009. <https://incil.info/kitap/Yaratilis/37> Erişim tarihi: 22.08.2023

¹⁷ İncil-Yeni Çeviri 2009. <https://incil.info/kitap/Yaratilis/37> Erişim tarihi: 22.08.2023

tanisini en çok sevmesi için kullanılan “favor” göstergesi, “tercih etmek, desteklemek veya onaylamak, kayırmak”¹⁸ anlamlarına gelmektedir. Bu durumda, “favor” göstergesinin kullanılmasıyla kaynak metindeki “sevmek” göstergesine görece daha güçlü ve aşırı bir anlam yüklenmesiyle sonuçlanan bu anlam evrilmesinin, “anlamın aşırı yorumlanması” (Öztürk Kasar, 2021, s. 29) eğiliminden kaynaklanmış olduğu düşünülebilir. Bunun sonucunda kaynak metin okuru Hazreti Ya’küb’un oğulları arasında birisini daha fazla sevmesine yönelik bir bağlam alımlarken, erek metin okuru Hazreti Yûsuf’un babası tarafından kayırıldığına yönelik, kendi dini öğretilerinde de bulunmayan aşırı bir anlam alımlayacaklardır.

Hazreti Yûsuf ile ilgili hikaye kaynak metnin diğer bir bölümünde de karşımıza çıkmaktadır. Bu söylemde ise Yûsuf’un kuyuya atıldıktan sonra olanlara bir gönderge vardır. Örnek 4, bu söylem ve çevirisine yöneliktir.

Örnek 4:

KM: Belki de zaten Mahmut Usta ölmemiş, tıpkı eski dinî hikâyelerdeki gibi biri onu kuyunun dibinden çekip çıkarmıştı. (Pamuk, 2016, s. 95)

EM: Maybe Master Mahmut wasn’t even dead but had been rescued from the depths of the well as in one of those old religious allegories” (Pamuk, 2017, s. 121).

Bu örnekteki “eski dinî hikâyelerdeki gibi” ifadesi, “biri onu kuyunun dibinden çekip çıkarmıştı” cümlesinden anlaşılacağı üzere Hazreti Yûsuf’un kardeşleri tarafından kuyuya atılmasına atıf yapmaktadır. Kutsal kitap indirilmiş olan dinlerin bu hikayeye yönelik diğer bir ortak öğretisi, Hazreti Yûsuf’un atıldığı kuyudan kurtarıldığı üzerindedir. Kur’an-ı Kerim’de Yûsuf Sûresi on dokuzuncu ayette “Derken bir kervan geldi, sucularını gönderdiler, adam kovasını kuyuya saldı; “Müjde! İşte bir oğlan çocuğu!” diye bağırды. Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını çok iyi biliyordu”¹⁹ buyrulmaktadır. Eski Ahit’te ise Yaratılış Kitabı 37:28’de “Midyanlı tüccarlar oradan geçerken, kardeşleri Yusuf’u kuyudan çekip çıkardılar, yirmi gümüşe İsmaililer’e sattılar. İsmaililer Yusuf’u Mısır’a götürdüler”²⁰ öğretisiyle Hazreti Yûsuf’un kuyunun dibinde ölmediği, oradan geçmekte olan kervan tarafından kurtarıldığı görülmektedir. Romanın başkahramanı Cem, eşi Ayşe ile birlikte kurdukları inşaat şirketinin işleri için gençken Mahmut Usta ile birlikte kuyu kazdıkları kasabaya gittiğinde yıllar önce öldüğünü düşünerek kuyunun dibinde bıraktığı Mahmut Usta’nın ölmediğini öğrenince bu kurgu, gençliğinden hatırladığı bu dinsel hikaye ile ilişkilendirilmiştir. Hazreti Yûsuf’un hikayesi dahil olmak üzere dinsel hikayeler anlatan Mahmut Usta’nın Hazreti Yûsuf ile benzer kaderi yaşayarak kuyudan kurtulmuş olması, romandaki diğer bir dinsel gönderge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dinsel hikayeye gönderge yapılan kaynak metinde, “eski dinî hikâyelerdeki gibi” ifadesindeki çoğul kullanılmış olan “dinî hikâyeler” göstergesi, belirli bir dinsel öğretden ziyade buna yönelik birden fazla sayıda dinsel hikaye varmış gibi bir muğlaklık uyandırmaktadır. Mahmut Usta’nın kuyunun dibinden kurtarılmasını Hazreti Yûsuf’un hikayesine bağlamak için okurun kültürel bagajına dayanması gerekmektedir. Kaynak metindeki bu ifade erek metinde “one of those old religious allegories” (eski dinî hikâyelerden biri)

¹⁸ Merriam-Webster Çevrimiçi Sözlük. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/favor> Erişim tarihi: 22.08.2023

¹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/yusuf-suresi-12/ayet-19/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 27.08.2023

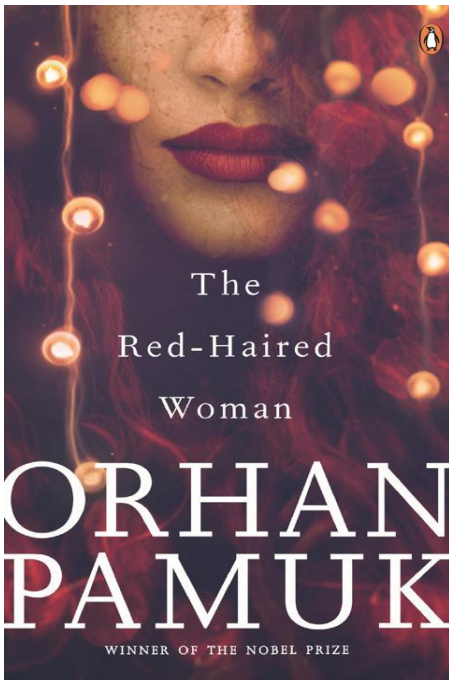
²⁰ İncil-Yeni Çeviri 2009. <https://incil.info/kitap/Yaratilis/37> Erişim tarihi: 27.08.2023

şeklinde çevirilerek Mahmut Usta'nın kuyudan kurtulmasıyla ilişkili olarak kesin ve apaçık bir dinsel hikaye olduğu ifade edilerek sadece *bir* dinsel hikayeye gönderge yapılmıştır ve kaynak metin okurunun kültürel artalan bilgisiyle çözümlenmesi gereken muğlak bir gönderge erek metin okuru için daha açık hale getirilmiştir. Bu durumda ortaya çıkan anlam evrilmesinin, "anlamın aşırı yorumlanması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 29) eğiliminden kaynaklanmış olduğu düşünülebilir.

Örnek 5:

KM: "Yani Allah'ın dediği sonunda olmuş" dedi Mahmut Usta. "Kimse kaderinden kaçamamış." (Pamuk, 2016, s. 39)

EM: "So God's will came to pass, after all," said Master Mahmut. "Nobody can escape their fate" (Pamuk, 2017, s. 46).

Söylemdeki "Allah'ın dediği sonunda olmuş" ifadesi, devamındaki "[k]imse kaderinden kaçamamış" cümlesiyle bağdaşıklık kurmaktadır. Kaynak kültürdeki "Allah'ın dediği olur" cümlesi, kader inancı ile ilişkili bir cümle olarak karşımıza çıkmaktadır. "Kimsenin kaderinden kaçamaması" ifadesi ise İslam alemindeki imanın altı temel şartından olan kadere inanmak ile ilişkilendirilebilir. Kader inancına sahip bir kimse, Allah'ın sübûti sıfatlarından olan "ilim" sıfatı ile bütün olayları önceden bilerek tayin ettiğini bilmektedir. Kur'an-ı Kerim'in Tevbe Sûresi 51. ayetinde "De ki: 'Allah bize ne yazmışsa başımıza ancak o gelir, O bizim mevlâmızdır.' Müminler yalnız Allah'a güvenip dayansınlar"²¹ buyrulurken kadere inanmanın önemi ifade edilmiştir. Yeni Ahit'in Efesliler Kitabı 2:10'da "Çünkü biz Tanrı'nın yapıtıyız, O'nun önceden hazırladığı iyi işleri yapmak üzere Mesih İsa'da yaratıldık"²²

öğretisindeki "önceden hazırladığı iyi işler" ifadesi Tanrı'nın önceden görebildiği ve belirlediği kader inancına yöneliktir. Kutsal kitap indirilmiş olan dinlerin ortak bir öğretisi olan kader inancı, yazınsal metinlerde de dinsel göndergeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek 5'te kader inancı ile ilişkili olan "Allah'ın dediği sonunda olmuş" ifadesi, erek metinde "God's will came to pass, after all" olarak çevrilmiştir. Erek metindeki "God's will" ifadesindeki "will" göstergesi, irade anlamına gelirken bu ifade "Tanrı'nın iradesi" anlamını taşımaktadır. Kaynak metinde kader inancına yönelik bir metafor olarak kullanılan "Allah'ın dediği" ifadesi için erek metinde "God's will" ifadesiyle kader inancına yönelik açık bir gönderge yapılmıştır. Kaynak metin okurunun dilsel veya kültürel artalan bilgisiyle alımlayabileceği metaforik bir anlamın erek metinde açık bir biçimde yeniden üretilmesi, "anlamın aşırı yorumlanması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 29) eğiliminden kaynaklanmıştır.

Örnek 6:

KM: Hepsini, hayırlısıyla öbür çarşamba günü bitirir, kapatırız. (Pamuk, 2016, s. 58-59)

²¹ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/tevbe-suresi-9/ayet-51/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 27.08.2023

²² İncil-Yeni Çeviri 2009. <https://incil.info/kitap/Efesliler/2> Erişim tarihi: 28.08.2023

EM: We'll be done by next Wednesday, God willing. (Pamuk, 2017, s. 72)

Bu örnekte, dinsel bir olaya veya Kur'an-ı Kerim ve hadislere göndergeler yapılmış söylemlerden ziyade dinsel öğelerin toplumsal dil kullanımına yansımaları üzerine bir gösterge bulunmaktadır. Türk-İslam dünyasında, insanların girişeceği her işte öncelikle Allah'ın rızası olmasına yönelik söylemler bulunmaktadır. Özellikle müslümanlığın kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in Arapça yazılmış olması, Allah'ın rızası veya yardımıyla gerçekleşmesi umulan güzel işler için Arapçadan Türkçeye geçen çeşitli sözcüklerin hem bireysel hem toplumsal dilde yaygın bir şekilde kullanılmasına neden olmuştur. Örnek 6'da, Mahmut Usta'nın kuyu kazma işini tamamlayabilecekleri zamanı söylerken kaynak metinde kullanılan "hayırlısıyla" göstergesi, Arapçadan Türkçeye geçen "hayır" sözcüğünden türemiştir ve "hayırlı olanı dilemek için söylenen bir söz"²³ anlamında karşımıza çıkmaktadır. Bu sözcük, Kur'an-ı Kerim'de "mal, servet, bolluk gibi maddi imkanlar" anlamına gelebiliyorken aynı zamanda "sâlih amel gibi kavramlara yakın anlamlarda olmak üzere her türlü iyi tutum ve davranışların ahlâkî değerini belirtmek üzere kullanılır. Kur'an genellikle insanın aslında âhirette kendisi için faydalı olacak bütün iyilikleri hayır diye isimlendirir (meselâ bk. Bakara 2/110, 197)"²⁴ şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan hareketle, Türkçede kullanılan "hayır dua etmek", "Allah hayırlısını versin", "Rabbim hayırlı kılsın" gibi deyişlerin Türk-İslam toplumunda genellikle insanı dinen olumlu etkileyecek durumlar için kullanıldığını düşünmek mümkün olmaktadır. Kaynak metinde kullanılan "hayırlısıyla" göstergesinin de hem Allah'ın izniyle hem de sonucunda Allah'ın rızasını mümkün kılacak ve kişiye ahir dünya için bir fayda sağlayacak şekilde bir iş gerçekleşmesi için kullanıldığı düşünülebilmektedir. Toplumsal dil kullanımında yaygın bir ifade olan "hayırlısıyla" göstergesinin erek metinde "God willing" (inşallah) olarak çevrildiği görülmektedir. Kaynak metindeki bağlamda kullanılan "hayırlısıyla" göstergesinde olduğu gibi "God willing" göstergesi de gelecekte gerçekleşmesi umulan işler veya olaylar için kullanılır. Türkçeye "inşallah" veya "kıismetse" olarak çevrilebilecek olan "God willing" göstergesi, "bir insanın eğer bir problem çıkmazsa yapmayı veya olmasını umduğu şeyleri söylemek için kullanılır"²⁵ ancak "hayırlısıyla" göstergesi aynı zamanda gerçekleştirilen bir işin Allah katında ahir alemde karşılık bulması anlamını taşımaktadır. "God willing" göstergesi sadece bir işin gerçekleşmesi amacıyla kullanılan; işin olmasında Allah'ın rızasını arayan ve herhangi bir engel olmasını istemeyen eyleyenlerce kullanılır. Bu durumda, "God willing" göstergesinin "hayırlısıyla" göstergesiyle "bir ilintisi olmakla birlikte" erek metinde "yanlış anlam" üreten "anlamın bozulması" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32) eğilimiyle çevrildiği düşünülebilir. Kaynak metin okuru, Mahmut Usta'nın kuyu kazma işini bitirmesini kendine ahir zamana ait bir iyilik getirme ümidiyle tamamlama isteğini alımlarken erek metin okuru Mahmut Usta'nın önüne engel çıkmaksızın Tanrı'nın yardımıyla bu işi bitirebilme umudunu alımlayacaktır.

²³ Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 28.08.2023

²⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/bakara-suresi-2/ayet-215/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 28.08.2023

²⁵ Merriam Webster Dictionary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/God%20willing> Erişim tarihi: 28.08.2023 [Taraflımızdan bu çalışma için Türkçeye çevrilen İngilizce tanımı şu şekildedir: "used to say what one hopes and expects to do or happen if no problems occur"]

Örnek 7:

“KM: Gördüğüm oyuncuklar içinde bir tek Hazreti İbrahim’in hikâyesini seyrederken anladım, çünkü Kurban Bayramı’nın arkasındaki hikâyeyi hem okulda öğretmişler, hem de babam bir kere bana anlatmıştı. [...] İbrahim kendisine bir oğul vermesi için Allah’a uzun uzun yalvardı. Sonra da bir oğlu oldu [...]. Derken oğlu büyüdü ve Hazreti İbrahim [...] oğlunu yere yatırdı bıçağını çekip onun gırtlığına dayadı. (Pamuk, 2016, s. 65)

EM: There was one sketch I understood for sure, and that was because I’d learned the story of the prophet Abraham from my father, as well as our lesson on the Feast of the Sacrifice at school. [...] Abraham pleaded with God to give him a son, and eventually his wish was granted [...]. When his son [...] grew up, Abraham lay him down on the floor and put a knife to his throat” (Pamuk, 2017, s. 81).

Bu örnek, Cem’in kuyu kazdıkları sıralarda kasabada kırmızı saçlı kadının tiyatrosunda izlediği oyunlardan birini anlatırken aynı zamanda Hazreti İbrahim’in oğlunu Allah’a kurban edecekken gönderilen kurbanlık koç öğretisine bir gönderge yapmaktadır. Kaynak metindeki “Hazreti İbrahim’in hikâyesi” ve “Kurban Bayramı’nın arkasındaki hikâye” göstergeleri dinsel göndergeler olarak bağdaşıklık göstermektedir. Kur’an-ı Kerim’de Sâffât Sûresi 104-107 ayetleri arasında “ ‘Ey İbrâhim!’ diye ona seslendik; / ‘Tamam, rüyanı gerçekleştirmiş oldun.’ İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz. / Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandı. / Biz, (oğlunun canına) bedel olarak ona iri bir kurbanlık verdik”²⁶ diye buyrulurken Kurban ibadetinin ortaya çıkışı anlatılmaktadır. Aynı zamanda Eski Ahit’in Yaratılış Kitabı 22: 1-13 arasında Hazreti İbrahim’in oğlunu Rab’bine kurban etmek üzereyken Tanrı’nın gönderdiği kurbanlık koç şöyle anlatılmaktadır:

“Daha sonra Tanrı İbrahim’i denedi. “İbrahim!” diye seslendi. İbrahim, “Buradayım!” dedi. / Tanrı, “İshak’ı, sevdiğin biricik oğlunu al, Moriya bölgesine git” dedi, “Orada sana göstereceğim bir dağda oğlunu yakmalık sunu olarak sun.” / İbrahim sabah erkenden kalktı, eşeğine palan vurdu. Yanına uşaklarından ikisini ve oğlu İshak’ı aldı. Yakmalık sunu için odun yarıdıktan sonra, Tanrı’nın kendisine belirttiği yere doğru yola çıktı. / Üçüncü gün gideceği yeri uzaktan gördü. / Uşaklarına, “Siz burada, eşeğin yanında kalın” dedi, “Tapınmak için oğlumla birlikte oraya gidip döneceğiz.” / Yakmalık sunu için yardığı odunları oğlu İshak’a yükledi. Ateşi ve bıçağı kendisi aldı. Birlikte giderlerken İshak İbrahim’e, “Baba!” dedi. / İbrahim, “Evet, oğlum!” diye yanıtladı. İshak, “Ateşle odun burada, ama yakmalık sunu kuzusu nerede?” diye sordu. / İbrahim, “Oğlum, yakmalık sunu için kuzuyu Tanrı kendisi sağlayacak” dedi. İki birlikte yürümeye devam ettiler. / Tanrı’nın kendisine belirttiği yere varınca İbrahim bir sunak yaptı, üzerine odun dizdi. Oğlu İshak’ı bağlayıp sunaktaki odunların üzerine yatırdı. / Onu boğazlamak için uzanıp bıçağı aldı. / Ama RAB’bin meleği göklerden, “İbrahim, İbrahim!” diye seslendi. / İbrahim, “İşte buradayım!” diye karşılık verdi. / Melek, “Çocuğa dokunma” dedi, “Ona hiçbir şey yapma. Şimdi Tanrı’dan korktuğunu anladım, biricik oğlunu benden esirgemedin.” / İbrahim çevresine bakınca, boynuzları sık çalılara takılmış bir koç gördü. Gidip koçu getirdi. Oğlunun yerine onu yakmalık sunu olarak sundu.”²⁷

²⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/saffat-suresi-37/ayet-107/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 28.08.2023

²⁷ İncil-Yeni Çeviri 2009. <https://incil.info/kitap/Yaratilis/22> Erişim tarihi: 28.08.2023

Hazreti İbrahim'in bir oğlu olması için Allah'a yalvarması ve bir oğlu olursa onu Allah'a kurban edeceğine dair sözü üzerine Hazreti İbrahim'e Allah tarafından erkek evlat bahşedilir. Bu evlat büyüdüğünde rüyasında bu sözünü hatırlayan Hazreti İbrahim'in, oğlunu Allah'a kurban etmek üzereyken ve oğlu da hiç karşı çıkmadan razı olmuş bir şekilde kurban edilmesini beklerken Allah tarafından Cebrail yoluyla gönderilen koçun kurban edilmesinin emredilmesi öğretisi hem Eski Ahit'te hem Kur'an'ı Kerim'deki ortak öğretiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırmızı saçlı kadının oynadığı tiyatrodaki sergilenen bu oyun üzerinden yapılan dinsel gönderge, kaynak söylemde açık bir biçimde okura anlatılmıştır. Erek metnin çeviri değerlendirmesi yapıldığında, kaynak metindeki "Allah'a uzun uzun yalvardı" ifadesinin "pleaded with God" (Tanrı'ya yalvardı) şeklinde çevrildiği; kaynak söylemdeki "uzun uzun" göstergesinin yok edildiği görülmektedir. Hazreti İbrahim'in bir erkek çocuğu çok isteyerek karşılığında Allah'a kurban edecek olması, bu erkek çocuğu uzun süre beklediği ve istediğini göstermektedir. Kaynak metindeki bu dinsel göndergedeki "uzun uzun" göstergesinin erek metinde yok edilmiş olmasıyla ortaya gösterge yokluğu çıkmıştır. Bu gösterge yokluğuyla, Hazreti İbrahim'in erkek evlada ilerlemiş bir yaşta sahip olabildiği ve Allah'a bu kadar uzun süre beklediği oğlunu kurban verme sözüyle en üst düzeyde itaat gösterebildiği öğretileri erek metin okuru için yok edilmiştir.

Örnek 8:

"KM: cenaze namazı" (Pamuk, 2016, s. 137).

"EM: funeral was attended" (Pamuk, 2017, s. 176).

Örnek 8'de, bir Müslüman öldüğünde gömülmeden önce kılınan cenaze namazına bir dinsel gönderge bulunmaktadır. Cenaze namazı, Kur'an-ı Kerim'de Tevbe Sûresi 84. Ayette "Ve onların arasından ölen hiç kimsenin namazını kılma, mezarı başında da durma! Çünkü onlar Allah ve resulünü inkâr ettiler ve yoldan sapmış olarak öldüler"²⁸ buyrulurken "onların" göstergesinin "Tebük Seferi'ne katılmamak için bahaneler uyduran, özellikle havaların aşırı sıcak olduğu gerekçesine sığınan, üstelik müminleri de sefere çıkmaktan caydırmaya çalışan münafıklar"²⁹ için kullanıldığı belirtilmektedir. Münafıklar öldüğünde namazı kılınmayacak olmasına dair bu ayetten, Allah yolundaki bir insan öldüğünde namazı kılındığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, cenaze namazının Müslümanlar için önemi, "cenaze namazı, farz-ı kifayedir. Müslümanların ölen din kardeşlerine karşı yerine getirmeleri gereken dini vecibelerin başında cenaze namazının kılınması ve bunun için gerekli hazırlıkların yapılması gelmektedir. Kadın olsun erkek olsun yalnız bir kişinin bu namazı kılmasıyla farz yerine getirilmiş olur"³⁰ şeklinde belirtilmiştir. Hristiyanlarda da cenaze ritüelleri bulunması, ayin yapılması ve din büyüklerinin okuduğu ilahiler olmasına rağmen Hristiyanlıktaki uygulama Müslümanlıktaki cenaze namazı uygulamasından farklılıklar göstermektedir. Kaynak metindeki "cenaze namazı" göstergesi, erek metinde "funeral was attended" (cenazeye katılım sağlandı) ifadesiyle çevrilmiştir. Dinsel göstergelerin kültürel öğeler

²⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/tevbe-suresi-9/ayet-84/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 28.08.2023

²⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/tevbe-suresi-9/ayet-84/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 28.08.2023

³⁰ Din İşleri Yüksek Kurulu. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/337/cenaze-namazinin-hukmu-nedir> Erişim tarihi: 28.08.2023

olarak ele alındığı bu çalışmada, kaynak ve erek kültürler arasındaki farktan kaynaklanan bu anlam evrilmesi, “anlamın bulanıklaştırılması” (Öztürk Kasar, 2021, s. 29) eğiliminden kaynaklanmış olarak düşünülebilir. Kaynak metindeki “cenaze namazı”, katılım ve uygulama şartları belirli olan kesin ve apaçık bir dini görev olmasına rağmen erek metindeki “cenazeye katılım sağlandı” ifadesi, bir Hristiyan öldükten sonra çok geniş ritüellere sahip cenaze töreninin hangi safhasının söz konusu olduğunu belirtmemektedir. Böylelikle, erek metin okuru için cenaze töreninin uygulanmasına yönelik bulanık bir anlam üretilmiştir. Bu çalışmadaki örneklerden, kültürler arasındaki en büyük farklılığı içeren bu göstergenin çevirisinde başvurulmuş olduğu düşünülen anlamın bulanıklaştırılması, Öztürk Kasar tarafından “anlamlamanın değişimi düzeyinde” bir anlam evrilmesi olarak öne sürülmüş ve erek metinde bulanık anlam üretilmesinin, anlamlama alanlarından “anlam” alanında bir gösterge üretimi olarak görülebileceği belirtilmiştir (2021, s. 28). Çeviride yeniden üretilen bir göstergenin “anlam” alanında kalması, üretilen göstergenin çeviri metinde mümkün olan en az anlam evrilmesi ve anlam kaybıyla sonuçlanabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Örnek 9:

“KM: “Siz dindar mısınız, Kur’an okur musunuz?” (Pamuk, 2016, s. 160).

“EM: “Are you religious? Have you read the Koran?” (Pamuk, 2017, s. 207).

Cem’in inşaat şirketinin bir işi nedeniyle gençken kuyu kazdığı kasabaya yıllar sonra gittiğinde ve o kuyunun yerini görmek istediğinde kendisine rehberlik eden ve adını Serhat diye bildiği, ancak gerçekte oğlu olan Enver’in sorduğu bu soru yoluyla romanda bir müslümanın Kur’an-ı Kerim okuması ile dindarlık arasında bir ilişki kurulmuştur. Kur’an-ı Kerim’de İsrâ Sûresi 45. ayette, “Kur’an okuduğun zaman seninle, âhirete inanmayanlar arasına gizli bir perde çekeriz”³¹ buyrulurken A’râf Sûresi 204. ayette “Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nâil olasınız”³² denilerek inananların Kur’an-ı Kerim’i okuması öğütlenmiştir. Aynı zamanda Riyazus Salihin’in 1001 numaraları hadisinde şöyle denilmektedir:

“İbni Mes’ûd radiyallahu anh’dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “Kim Kur’ân-ı Kerîm’den bir harf okursa, onun için bir iyilik sevabı vardır. Her bir iyiliğin karşılığı da on sevaptır. Ben, elif lâm mîm bir harftir demiyorum; bilâkis elif bir harftir, lâm bir harftir, mîm de bir harftir” Tirmizî, Fezâilü’l-Kur’ân 16.³³

Bu hadisten de anlaşılacağı üzere, Kur’an-ı Kerim’den okunan her harf müminlere sevap kazandırmaktadır; bu durumda Kur’an-ı Kerim ne kadar çok defa okunursa o kadar çok sevap kazanılacağı düşünülebilir. Kaynak metinde, bu dinsel gösterge “Kur’an okur musunuz?” sorusuyla geniş zaman olarak sorularak “dindar mısınız?” sorusuyla ilişkilendirilmiş ve dindar birinin Kur’an-ı Kerim okuma alışkanlığı olması gerektiği şeklinde kurulmuştur. Geniş zaman, genelde yapılan ve alışkanlık veya rutin haline gelmiş etkinlikleri veya durumları belirttiği için bir müminin Kur’an-ı Kerim okuması gerektiği genel bir varsayım olarak kaynak metne işlenmiştir. Erek metinde “[s]iz

³¹ Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/isra-suresi-17/ayet-45/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 29.08.2023

³² Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/araf-suresi-7/ayet-204/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 29.08.2023

³³ Hadis Kitapları. <https://www.hadiskitaplari.com/riyazus-salihin/riyazus-salihin-1001-nolu-hadis> Erişim tarihi: 29.08.2023

dindar mısınız” sorusu “[a]re you religious?” ifadesiyle anlam evrilmesi olmaksızın çevrilirken hemen devamındaki “[h]ave you read the Koran?” (*Kur’an*’ı okudunuz mu?) sorusuyla yan yana kullanılmış olması *Kur’an*-ı Kerim okumakla dindar biri olmak arasındaki ilişkiyi erek okura taşımıştır. Ancak, kaynak metinde geniş zaman olarak yapılandırılan “*Kur’an* okur musunuz?” sorusu erek metinde yakın geçmiş zaman (present perfect tense) ile sorulmuştur. İngilizcede yakın geçmiş zaman, “birden fazla defa gerçekleşmiş bir olayı anlatırken kullanılır ve genellikle bu kullanımında sıklık zarfları veya zaman ifadeleriyle birlikte kullanılır” (DeCapua, 2008, s. 186). Ancak erek metindeki “[h]ave you read the Koran?” sorusunda herhangi bir zamansal ifade veya sıklık zarfı bulunmamaktadır. Bu durumda, yakın geçmiş zamanın “kısa süre önce tamamlanmış ancak ne zaman tamamlandığına dair belirli bir tarih verilmeksizin gerçekleşmiş olayları veya durumları tanımlamak için kullanılması” (DeCapua, 2008, s. 187) öne çıkmaktadır. Bu durumda, erek metindeki “[h]ave you read the Koran?” (*Kur’an*’ı okudunuz mu) sorusu, romandaki karakterin geçmişten o güne kadar *Kur’an*-ı Kerim okuyup okumadığını sorgulamaktadır. Bu çözümlemeye ayetlere ve hadislere de dayandırıldığı üzere kaynak metinde *Kur’an*-ı Kerim okumanın genelde yapılması gereken bir mümin davranışı olması varsayımı, erek metinde genel bir davranıştan ziyade bugüne kadar yapılıp yapılmadığını sorgulayarak *Kur’an*-ı Kerim okumakla dindarlık arasındaki ilişki eksik yorumlanmıştır. Erek metindeki ifade, kullanılan yakın geçmiş zaman ile romandaki karakterin bugüne kadar *Kur’an*-ı Kerim’i bir defa olsun okuyup okumadığını sorgulayan bir anlam içermekteyken, kaynak metindeki geniş zaman bu karakterin genellikle *Kur’an*-ı Kerim okuma alışkanlığı olup olmadığını sorguladığı için bir müminin *Kur’an*-ı Kerim okuma ediminin sıklığıyla dindarlık arasındaki ilişki erek metinde “özgün metinde verilen bilgileri azaltması” (Öztürk Kasar, 2021, s. 30) nedeniyle eksik yorumlanmış olduğu düşünülebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Orhan Pamuk’un *Kırmızı Saçlı Kadın* başlıklı romanı, Newmark’ın kültüre özgü ögeler sınıflandırmasındaki “kişisel merak ve tutkular” (2010, s. 177) kategorisine dahil ettiği dinsel göstergeler bakımından çözümlenmiştir. Dinsel göstergelerin, toplumların yaşayış tarzının ve kültürünün vazgeçilmez bir ögesi olduğu göz önünde bulundurularak, romandaki hem kutsal kitap *Kur’an*-ı Kerim’e yapılan göndergeler hem toplumsal dil kullanımındaki dinsel göstergelerin bulunduğu söylemler Türk-İslam kültürü çerçevesinde ele alınmıştır. Kaynak metinde dinsel göstergelerin saptandığı dokuz söylem, Eski Ahit veya Yeni Ahit’teki benzer veya farklı öğretilerle karşılaştırılarak romanın İngilizceye yapılan çevirisinde bu söylemlerdeki anlam evrilmeleri Öztürk Kasar’ın (2021) öne sürdüğü “Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği” çerçevesinde değerlendirilmiştir. *Kur’an*-ı Kerim ile Eski Ahit ve Yeni Ahit’te temelde benzerlikler gösteren göndergelerin çevirisinde saptanan anlam evrilmelerinin erek metin okuru için alımlamayı ne şekilde değiştirebileceği tartışılmış; korunan gösterge ve anlamların korunma koşulları belirtilmiştir.

Kaynak metindeki dinsel göstergeler incelendiğinde, tevhid ve tekvin inancına, hadis-i şeriflere, Hazreti Yûsuf’un hikayesine, Allah’ın ilim sıfatına ve kadere imana, Kurban ibadetinin arkasındaki Hazreti İbrahim’in hikayesine, Allah’ın kitaplarına imana, bunların yanı sıra dinsel

ritüellere ve söylemlere göndergeler olan bağlamlar saptanmıştır. Saptanan söylemlerin çeviri değerlendirmesi sonucunda, dokuz söylemde on göstergenin çevirisinde anlam evrilmesi saptanmıştır. Anlam evrilmelerinin dördünün anlamın aşırı yorumlanması, ikisinin anlamın bulanıklaştırılması, ikisinin de anlamın eksik yorumlanması eğilimlerinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Öztürk Kasar, “anlamın aşırı yorumlanması, anlamın bulanıklaştırılması, anlamın eksik yorumlanması” eğilimlerini “anamlamanın değişimi düzeyine” dahil ederek kaynak metindeki göstergenin bu üç eğilimden birinin uygulanmasıyla erek metinde yeniden üretildiğinde göstergenin “anamlama alanları” içinde “anlam sahası”nda kaldığını belirtmiştir (2021, s. 28). Bu önermeden hareketle, kültüre özgü ögeler olan dinsel göstergelerin çevirisinde saptanan on anlam evrilmesinden sekizinin göstergenin anlam sahasında kalan bir yeniden üretim olduğu; mümkün olan en az anlam evrilmesiyle çevrildiği görülmüştür.

Anlam evrilmesi saptanan diğer iki söylemin çevirisinde ise birinin kaynak söylemdeki göstergeye kıyasla erek söylemde yeniden üretilen göstergede “ilintisiz olmayan ancak yanlış bir anlam üretilmesiyle” anlamın bozulması, diğer bir söylemde ise kaynak metindeki göstergenin yok edilmesiyle erek söylemde “çevrilmemişlik ve gösterge yokluğu” (Öztürk Kasar, 2021, s. 28) ile sonuçlanan anlam evrilmeleri saptanmıştır. Buna göre, dinsel göstergelerin çevirisinde sadece bir söylemde kaynak metindeki göstergenin “dolay anlam” alanında kalarak “anamlamanın dönüşümü” düzeyinde evrildiği, bir söylemde de kaynak metindeki bir göstergenin “anamlamanın yitimi” düzeyinde “anlamsızlık sahası”na (Öztürk Kasar, 2021, s. 28) evrildiği düşünülmektedir.

Dinsel göstergelerin çevirisinde kültüre özgü ögeler için çeviri stratejileri yoluyla yazınsal çeviri ediminde karşılaşılan zorlukların üstesinden gelinirken, bu stratejilere hâkim olan bir yazın çevirmeninin alacağı kararda hangi stratejiyi kullandığında istenmeyen anlam evrilmelerinden kaçınabileceğini bilmesi veya aldığı kararları açıklayabilmesi için anlam evrilmelerine ve sonuçlarına vakıf olması gerektiği de öne sürülebilir. Dinsel göstergelerin çevirisinde anlam evrilmesinin kaçınılmaz olduğu durumlarda kullanılacak olan çeviri stratejisi, anlam evrilmelerinin potansiyel sonuçları yoluyla değerlendirildiğinde anlam evrilmesi en az düzeye indirgenebilecektir.

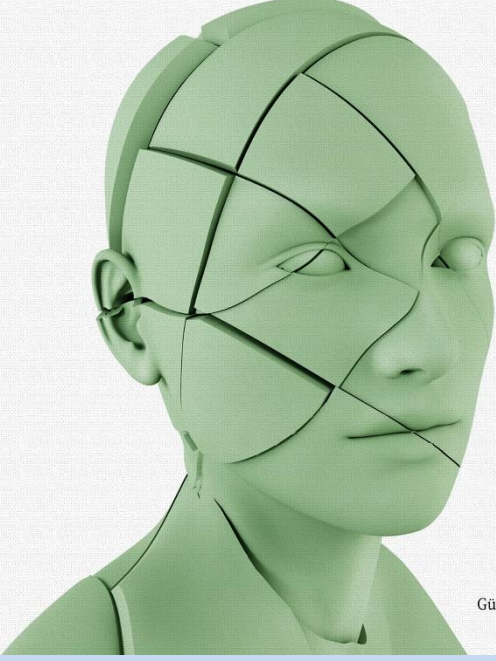
KAYNAKÇA

- Bassnett, S., ve Lefevere, A. (1990). *Translation, history and culture*. London: Printer Publishers.
- Çığ, M. İ. (2013). *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki kökeni*. (34. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Davies, E. E. (2003). A goblin or a dirty nose? The treatment of culture-specific references in translations of the *Harry Potter* books. *The Translator*, 9(1), 65-100.
- DeCapua, A. (2008). *Grammar for teachers: A guide to American English for native and nonnative speakers*. New York: Springer Science & Business Media.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. (12.07.2017). *Cenaze namazının hükmü nedir?* <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/337/cenaze-namazinin-hukmu-nedir> Erişim Tarihi: 28.08.2023.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (t.y.). *Kur'an-ı Kerim*. <https://kuran.diyamet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/fatiha-suresi-1/ayet-1/kuran-yolu-meali-5> Erişim tarihi: 20.08.2023-29.08.2023 arası

- Ebu'l-Hüseyin Muslimu'bnu'l-Haccâc el-Kuşeyri en-Niysâbüri. (1988). *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*. 6. Cilt. (M. Sofuoğlu, Çev.). İstanbul: İrfan Yayıncılık ve Ticaret.
- Even-Zohar, I. (1979). Polysystem theory. *Poetics Today*, 1(1-2), 287-310.
- Franco Aixelá, J. (1996). Culture-specific items in translation. R. Alvarez ve C. A. Vidal (Eds.), *Translation, power, subversion* içinde (ss. 52-78). Clevedon: Multilingual Matters.
- Hadis Kitapları. (10 Kasım 2019). *Riyazus Salihin, 1001 nolu hadis*. <https://www.hadiskitaplari.com/riyazus-salihin/riyazus-salihin-1001-nolu-hadis> Erişim tarihi: 29.08.2023.
- İncil – Yeni Çeviri (2009). *İncil-Tevrat-Zebur: Kutsal kitap*. <https://incil.info/> Erişim tarihi: 20.08.2023-28.08.2023 arası
- Merriam-Webster Dictionary. (t.y.). <https://www.merriam-webster.com/dictionary/> Erişim tarihi: 22-28.08.2023.
- Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. New York and London: Prentice Hall.
- Newmark, P. (2010). Translation and culture. B. Lewandowska-Tomaszczyk ve M. Thelen (Eds.), *Łódź studies in language: Meaning in translation* içinde (ss. 171-182). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Öztürk Kasar, S. (2009). Un chef-d'œuvre très connu : *Le chef-d'œuvre inconnu* de Balzac, commentaires d'une traduction à l'autre laissant des traces. M. Nowotna ve A. Moghani (Eds.), *Les traces du traducteur* içinde (ss. 187-211). Paris : INALCO.
- Öztürk Kasar, S. (2021). Çevirmek, Anlamı Eğip Bükme Sanatı mıdır?. D. Tuna ve M. Kuleli (Eds.), *Söylem, anlam ve çeviri üzerine disiplinlerarası tartışmalar* içinde (ss. 19-44). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Öztürk Kasar, S. ve Tuna D. (2015). Yaşam, yazın ve yazın çevirisi için gösterge okuma. *Frankofoni*, (27), 457-482.
- Pamuk, O. (2016). *Kırmızı saçlı kadın*. (4. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O. (2017). *The red-haired woman*. (E. Oklap, Çev.). London: Faber & Faber.
- Peterson, R. A. (1979). Revitalizing the culture concept. *Annual Review of Sociology*, 5(1), 137-166.
- Saussure, F. (1985). *Genel dilbilim dersleri*. (B. Vardar, Çev.). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Sophokles. (2015). *Kral Oidipus*. (B. Tuncel, Çev.). (6. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (t.y.). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 28.08.2023.
- Ulucan, Y. (2004). *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit doğrular aykırılıklar çelişkiler*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Venuti, L. (2001). Strategies of translation. M. Baker (Ed.), *Routledge encyclopedia of translation studies* içinde (ss. 240-244). London and New York: Routledge.
- Yılmaz, N. (2017). *İslam'da resim yasağı söylemi*. İstanbul: Doğan Kitap.

TÜRK BİLİMKURGU EDEBİYATI VE ARKETİPLER

DR. VELİ UĞUR

Günce Yayınları

Oktay Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı

Halit Ziya Hikâyeciliğinde

Renklerin Dili

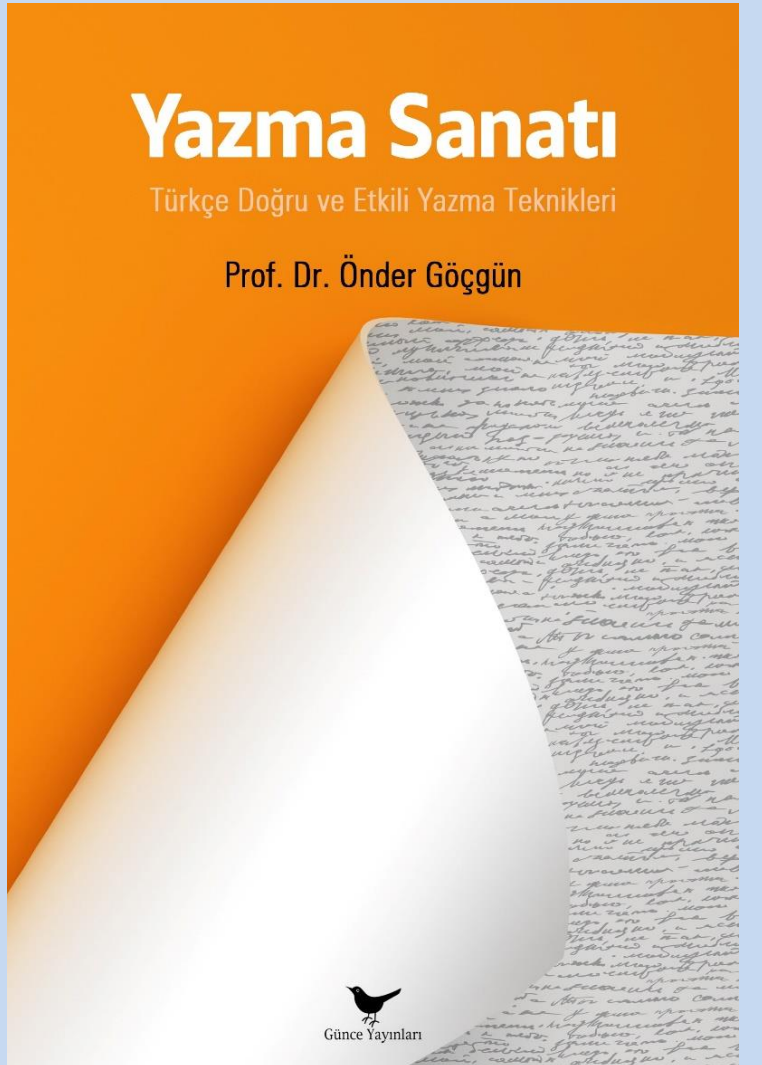

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları